

بررسی نقش کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج در حفظ انسجام بسیجیان

مهدی قاسمی

فصلنامه مطالعات بسیج، سال ششم، شماره ۱۹ - ۱۸، بهار و تابستان ۱۳۸۲

چکیده

در راستای ایجاد انسجام درونی در نیروهای بسیجی، یکی از مأموریت‌های نیروی مقاومت بسیج اجرای برنامه‌های حفظ انسجام است و بر اساس قانون استخدامی سپاه بسیج موظف است، با تشکیل کانون‌های فرهنگی - ورزشی جوانان، این مأموریت را محقق سازد.

مسئولین و برنامه‌ریزان کانون‌های فرهنگی - ورزشی بر این باورند که با اجرای فعالیت‌های حفظ انسجام، توانسته‌اند تجمعی منسجم و پویا از جوانان را فراهم نمایند که با احسان تعلق خاطر نسبت به اهداف و مأموریت‌های بسیج، آمادگی حضور و فعالیت در رده‌های مختلف بسیج را دارند.

به منظور بررسی علمی این باور، موضوع «تعیین میزان انسجام بهره‌مندان از کانون‌های فرهنگی - ورزشی جوانان و تعیین میزان اثر بخشی این کانون‌ها در حفظ انسجام بسیجیان» به عنوان پروژه تحقیقاتی از سوی سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج به اجرا در آمد. موضوع تحقیق با استفاده از روش علمی - مقایسه‌ای مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج کلی تحقیق بیانگر آن است که از میان جوانان و نوجوانان بسیجی که از فعالیت‌ها و اقدامات کانون‌ها بهره‌مند شده‌اند، از میزان انسجام بیشتری نسبت به بسیجیان کانون ندرنده برخوردار هستند. و از میان بسیجیان بهره‌مند از دو نوع کانون «بسیج مساجد» و «کانون‌های متمرکز» اعضای کانون‌های بسیج مساجد از انسجام بیشتری برخوردار هستند و اختلاف انسجام، حکایت از اثر بخشی «کانون‌های مساجد» نسبت به «کانون‌های متمرکز» دارد.

طرح مسأله

انسجام و همبستگی نیروهای هر سازمان، از جمله امور مهمی است که مدیران و مسؤولان را بر آن داشته تا با ارائه روش‌ها و شیوه‌های مؤثر در جهت حفظ و ارتقای آن گام بردارند. در واقع، می‌توان گفت که انسجام، رمز بقا پایداری و دوام یک سازمان بوده و در عین حال، جهت گیری نیروهای هر سازمان برای تحقق اهداف نهادینه شده را میسر می‌سازد. بر این اساس، یکی از مأموریت‌های اصلی نیروی مقاومت بسیج اجرای برنامه‌های «حفظ انسجام» است که تحقق آن از طریق رده‌های صفی، پیش بینی شده است.

نیروی مقاومت بسیج در راستای انجام وظیفه فوق و تقویت ارتش بیست میلیونی اقدام به راه‌اندازی کانون‌های فرهنگی - ورزشی جوانان در سراسر کشور کرد. علی‌رغم تلاش برنامه ریزان به منظور موفقیت این کانون‌ها، اثر بخشی دقیق اقدامات و فعالیت‌های این کانون‌ها به شیوه دقیق علمی، مورد کنکاش قرار نگرفته بود و نقش و تأثیر پاره‌ای از فعالیت‌ها و اقدامات این کانون‌ها، هنوز در پرده‌ای از ابهام قرار داشت. بر این اساس، تحقیق حاضر، سؤال‌ها و ابهامات پیش روی نقش آفرینی کانون‌ها را مورد بررسی علمی قرار داده است. سؤالهای مورد بررسی این پژوهش عبارتند از:

۱. آیا کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج، توانسته است مأموریت حفظ انسجام را تحقق بخشد؟
۲. آیا کسانی که مدت بیشتری از اقدامات و فعالیت‌های کانون‌ها بهره‌مند شده‌اند، بیشتر به انسجام رسیده‌اند؟
۳. آیا بین میزان اثر بخشی کانون‌های مختلف (متمرکز و مساجد) اختلاف معنی‌داری دیده می‌شود؟ چگونه می‌توان آن را تبیین کرد؟
۴. کدام یک از اقدامات و فعالیت‌های این کانون‌ها در حفظ انسجام بسیجیان، اثر بخشی بیشتری داشته است؟

روش تحقیق

محقق برای پاسخگویی به سؤال‌های فوق، اقدام به شاخص‌سازی برای اندازه‌گیری و سنجش میزان انسجام بسیجیان کرده و سپس سهم و اندازه هر کدام از شاخص‌ها را در تعیین نمره انسجام بسیجیان، محاسبه و ارتباط نمره کلی انسجام بسیجیان را با عوامل، اقدامات، فعالیت‌های کانون‌ها و همچنین متغیرهای زمینه‌ای، تحلیل و تبیین کرده است.

محقق برای پاسخ به سؤال‌های فوق و رسیدن به اهداف تحقیق، از روش تحقیق علمی و مقایسه‌ای سود برده است. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های میدانی، از تکنیک پرسشنامه محقق ساخته، بهره‌مند شده و پرسشنامه تحقیق روی یک نمونه ۳۰۰۰ نفری از سه گروه از بسیجیان:

الف) اعضای کانون جوانان بسیج (متمرکز)

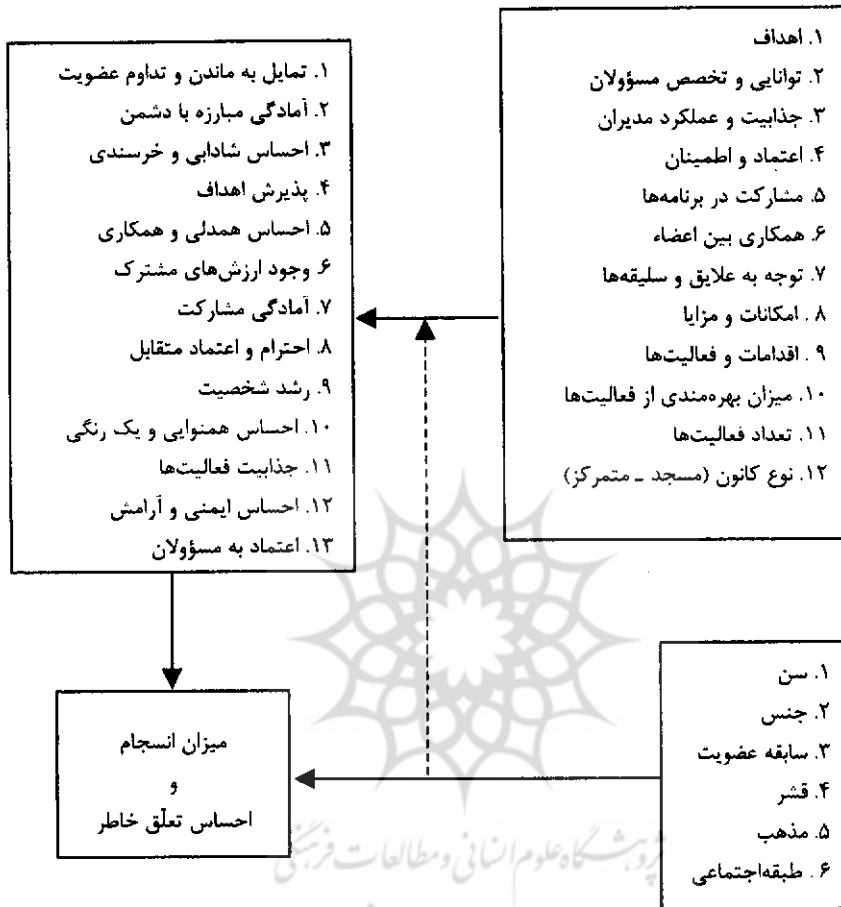
ب) اعضای کانون‌های بسیج مساجد

ج) بسیجیان کانون

انجام گرفته است. نمونه‌های تحقیق با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله و تصادفی ساده، در سطح هشت استان کشور شامل شانزده شهر تهران بزرگ انتخاب و مورد پرسشگری قرار گرفتند. اطلاعات و داده‌های جمع‌آوری شده، با نرم افزارهای آماری SPSS و با استفاده از آمارهای توصیفی و استنباطی، پردازش و تحلیل شده است و نتایج کلی تحقیق، بیانگر «مطلوبیت» وضعیت انسجام بسیجیان بوده و حکایت از اثربخشی کانون‌های فرهنگی - ورزشی در حفظ انسجام بسیجیان کانون داشته است.

با توجه به پیشینه و مبانی نظری و همچنین فعالیت‌ها و اقدامات انجام شده توسط کانون‌های فرهنگی - ورزشی (که در مطالعات زمینه‌یابی در سطح کانون‌ها به دست آمده)، مدل نظری شکل‌گیری انسجام در بسیج و در ارتباط با تأثیر سنجی کانون‌های فرهنگی - ورزشی آن، به شرح زیر، طراحی و ابزار سنجی بر اساس آن تهیه و اجرا شده است.

«مدل نظری شکل گیری انسجام»

محقق در این مطالعه، برای سنجش میزان انسجام نیروهای بسیجی در سه گروه نمونه مورد مطالعه، از یک مقیاس سنجش استفاده کرده که در قالب ۱۳ شاخص کلی و ۴۸ گویه در سطح سنجش ترتیبی طراحی شده است.

محقق برای تحلیل اثر بخشی کانون‌های فرهنگی - ورزشی، عوامل تأثیر گذار و اجرا شده توسط آنها را در قالب عوامل انسجام در یک مقیاس سنجش مختص بسیجیان کانون رفته را استفاده کرده است. این مقیاس در قالب ۸ شاخص کلی و ۱۹

گویه، و همچنین یک سؤال ۱۳ گویه‌ای در خصوص بررسی میزان بهره‌مندی از انواع فعالیت‌ها و اقدامات کانون‌ها در سطح سنجش ترتیبی، طراحی و سود برده است. علاوه بر این، سؤال‌های عمومی مربوط به بررسی ویژگی‌های فردی، سازمانی و متغیرهای زمینه‌ای، به تناسب دو گروه از بسیجیان مورد مطالعه، طراحی و در قالب دو پرسشنامه مجزا، یکی پرسشنامه اختصاصی بهره‌مندان از اقدامات فعالیت‌های کانون‌ها و دیگر پرسشنامه بسیجیان غیر کانونی، اجرا شده است، در عین حال، پرسشنامه هر دو گروه، در مقیاس سنجش انسجام و ویژگی‌های فردی مشترک بوده و اختلاف پرسشنامه‌ها در سؤال‌های مربوطه به عوامل حفظ انسجام و اقدامات و فعالیت‌های کانون‌ها بوده است. اطلاعات و داده‌های به دست آمده از اجرای پرسشنامه فوق، بر اساس مدل نظری و فرضیه‌های تحقیق تبیین شده است که نمای کلی نتایج به دست آمده، در ادامه گزارش بازگو می‌شود.

نتایج و یافته‌های تحقیق

تحقیق مشتمل بر ده فرضیه کلی بوده است که با آزمون‌های آماری مناسب، آنها را تبیین کرده، که نتایج مربوط به آزمون فرضیه‌ها به تفکیک بیان می‌شود. در فرضیه اول، محقق بر این باور است که اثر بخشی انواع کانون‌های فرهنگی - ورزشی در حفظ انسجام بسیجیان، متفاوت و معنادار است. نتایج آزمون فرضیه فوق، حکایت از تفاوت‌های اثر بخشی کانون‌ها در حفظ و انسجام بسیجیان دارد و این تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد از نظر آماری معنا دار است و اثر بخشی کانون‌های مساجد، بیش از کانون‌های جوانان (متمرکز) است. لذا فرضیه تحقیق در مورد کانون (مساجد و متمرکز) در حفظ انسجام و ایضاً تفاوت اثر بخشی دو نوع کانون، مورد پذیرش قرار گرفته است. از میان شاخص‌های سیزده گانه سنجش انسجام کانون‌ها در حفظ و تقویت، چهار شاخص (افزایش همنوایی، افزایش همکاری، افزایش آمادگی مشارکت و شاخص دفاع از اهداف و آمادگی مبارزه) بیشترین نقش را داشته است.

در فرضیه دوم تحقیق آورده است: «بین عوامل انسجام در سطح کانون‌ها و میزان انسجام نیروهای بسیجی، ارتباط معناداری وجود دارد.» نتایج محاسبات انجام شده، بیانگر آن است که، کانون‌هایی که به عوامل ششگانه حفظ انسجام بیشتر توجه

کرده‌اند، بیشتر اثر بخش بوده‌اند و تفاوت میزان انسجام نیروها بر حسب میزان توجه و پرداختن به عوامل حفظ انسجام از نظر آماری در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار است. به این مفهوم که هر چه میزان عوامل حفظ انسجام در سطح کانون افزایش می‌یابد، میزان انسجام بسیجیان نیز افزایش می‌یابد، و ارتباط معنایی بین عوامل حفظ انسجام و میزان انسجام کانون رفته وجود دارد در عین حال از میان عوامل هشتگانه حفظ انسجام، عامل اعتماد به مسؤولان با $r = 0.43$ ، عامل میزان توانایی و تخصص مسؤولان با $r = 0.43$ و عامل جذابیت و عملکرد مسئولان با $r = 0.42$ بالاترین همبستگی و ارتباط را بیان می‌کند و کانون‌های مساجد نیز در این خصوص، اثر بخشی بیشتری داشته‌اند.

فرضیه سوم تحقیق، بیانگر آن است که «اقدامات و فعالیت‌های انجام شده توسط کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج، در حفظ انسجام نیروهای آن مؤثر است» نتایج آزمون انجام شده در این خصوص، حکایت از تأثیر اقدامات و فعالیت‌های کانون در حفظ انسجام بسیجیان دارد؛ بطوری که بین میزان بهره‌مندی از اقدامات و فعالیت‌های کانون‌ها و میزان انسجام بسیجیان، ارتباط وجود دارد و این ارتباط از نظر آماری، در سطح ۹۹ درصد اطمینان مورد قبول واقع شده است. از میان اقدامات و فعالیت‌های انجام شده در کانون‌ها، سایر فعالیت‌ها (جشن‌ها و مراسم مذهبی و نمایشگاهها) با $r = 0.19$ بیشترین همبستگی را داشته است و کلاس‌های قرآن و معارف با $r = 0.18$ ارتباط معناداری را با میزان انسجام بیان می‌کنند. در عین حال، نتایج اجرای آزمون‌های تعقیبی، بیانگر آن است که ورزش‌های رزمی (برای پسران) و کلاس‌های ختاطی (برای دختران)، ارتباط معناداری با میزان انسجام آنان نداشته است و علاوه بر این فعالیت ورزش‌های همگانی و عمومی، و کلاس‌های تقویتی و کنکور، در حفظ انسجام مؤثر نبوده است.

نتایج آزمون فرضیه چهارم تحقیق مبنی بر «ارتباط بین سابقه عضویت در کانون و میزان انسجام»، بیانگر آن است که بین سابقه عضویت در کانون و میزان انسجام رابطه معناداری وجود دارد. اما در عین حال نتایج اجرای آزمون‌های تعقیبی، حکایت از آن دارد که تأثیر سابقه عضویت در کانون، در میزان انسجام بر حسب میزان بهره‌مندی از فعالیت‌ها، اقدامات و نوع فعالیت‌ها، در حدّ و آستانه اشباع مؤثر است و بر اساس انتظارات فرد، ممکن است اثر بخشی خود را از دست بدهد، طوری که میزان

انسجام بسیجیان از یک تا هشت سال سابقه، سیر صعودی دارد و از هشت سال به بالا، سیر نزولی یافته است. نتایج تحلیل میزان انسجام بهره‌مندان از فعالیت‌ها و اقدامات کانون‌ها بر حسب جنس که در فرضیه پنجم بیان شده است، بیانگر آن است که اثر بخشی اقدامات و فعالیت‌های کانون‌ها در حفظ انسجام دختران (زنان)، بیش از پسران (مردان) بوده است. بر اساس نتایج آزمون‌های تعقیبی، کانون‌های مساجد بیش از کانون‌های متمرکز در انسجام دختران اثر بخش بوده‌اند.

در فرضیه ششم تحقیق آمده است: «بین دریافت شهریه از داوطلبان کانون و میزان انسجام آنان، ارتباط وجود دارد.» نتایج بررسی این فرضیه، بیانگر آن است که آن دسته از بسیجیانی که برای عضویت و ثبت نام در کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج، هزینه (شهریه) پرداخت کرده‌اند، انسجامشان از آن دسته که شهریه پرداخت نکرده‌اند، کمتر است. تفاوت نمره‌های انسجام این دو گروه، در اثر پرداخت یا عدم پرداخت شهریه، از نظر آماری معنادار است. بنابراین این می‌توان گفت، دریافت شهریه از داوطلبان عضویت و حضور در کانون‌ها، موجب کاهش اثربخشی کانون‌ها در حفظ انسجام بسیجیان می‌شود. نتایج اثر بخشی کانون‌ها به تفکیک گروه‌های سنی، نشان می‌دهد که، اگر چه تفاوت انسجام در گروه‌های سنی مشاهده می‌شود، اما تفاوت نمره‌های انسجام از نظر آماری معنادار نبوده و اثربخشی کانون‌ها در حفظ انسجام بسیجیان، به تفکیک گروه‌های سنی معنی‌دار نیست، لذا فرضیه تحقیق مبنی بر تفاوت معنا دار نمره‌های انسجام گروه‌های سنی، در نتیجه بهره‌مندی از اقدامات کانون‌ها «رد» می‌شود.

در فرضیه نهم، محقق در پی آزمون این موضوع بوده است که «اثر بخشی کانون‌های فرهنگی - ورزشی، در میزان انسجام گروه‌های مذهبی عنصر کانون‌ها متفاوت و معنادار است.» نتایج تحلیل آماری در این باره، نشان می‌دهد که میزان انسجام پاسخگویان (بسیجیان) اهل تسنن (سنت)، بیش از بسیجیان تشیع و سایر مذاهب بوده و ناشی از اثر بخشی کانون‌ها در اقشار اهل سنت بوده است. علاوه بر این، کانون‌های فرهنگی - ورزشی مساجد، بیش از کانون‌های جوانان (متمرکز) اثر بخش بوده‌اند. لذا فرضیه تحقیق در این رابطه مورد پذیرش قرار گرفته است.

نتایج بررسی اثر بخشی کانون‌ها در اقشار مختلف بسیج، حکایت از آن دارد که اثر بخشی کانون‌ها در حفظ انسجام اقشار روستایی، دانش آموزی و کارگری، بیش از

اقتدار محلات و دانشجویی بوده است، لذا فرضیه تحقیق که «اثر بخشی کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج در میزان انسجام اقشار مختلف متفاوت و معنادار است» در سطح ۹۹ درصد اطمینان و با ۱ درصد خطا پذیرفته می‌شود.

در فرضیه دهم تحقیق، محقق مدعی شده که «اثر بخشی کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج در میزان انسجام اعضای کانون، بر حسب تعلق طبقاتی اجتماعی آنان، متفاوت است.» نتایج کلی بررسی میزان انسجام، به تفکیک طبقات اجتماعی پایین، متوسط و بالا، بیانگر تفاوت میزان انسجام طبقات مختلف است؛ به طوری که طبقات پایین از انسجام بیشتری با بسیج برخوردارند و طبقات متوسط، بیش از طبقه بالا انسجام دارند. اما نتایج اجرای آزمون‌های تعقیبی، بیانگر آن است که تفاوت میزان انسجام در طبقات اجتماعی بسیجیان ناشی از اثر بخشی کانون نبوده است، لذا فرضیه تحقیق در سطح ۵ درصد خطا روبرو می‌شود. بنابر این می‌توان نتیجه گرفت که اثربخشی فعالیت‌ها و اقدامات کانون‌ها، جهت گیری طبقاتی نداشته است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج به دست آمده از بررسی نقش کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج در حفظ بسیجیان، آن است که جوانان بسیجی از نظر انسجام، همبستگی و احساس تعلق خاطر به بسیج، مطابق شاخصه‌های سیزده‌گانه، از وضعیت «مطلوبی» برخوردار بوده‌اند و در مقایسه آن دسته از بسیجیانی که از اقدامات و فعالیت‌های کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج بهره‌مند شده‌اند، از میزان انسجام بیشتری برخوردارند. به طوری که بیانگر اثر بخشی کانون‌ها در حفظ انسجام بسیجیان است، علاوه بر این، از میان بهره‌مندان از دو نوع کانون مساجد و متمرکز، اعضای کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج مساجد، نسبت به اعضای کانون‌های متمرکز، از انسجام بیشتری با بسیج دارند. لذا می‌توان گفت، اثر بخشی اقدامات و فعالیت‌های کانون‌های بسیج مساجد در حفظ انسجام بسیجیان، بیش از کانون‌های متمرکز است. علاوه بر این، نتایج بررسی میزان تأثیر انواع اقدامات و فعالیت‌های کانون‌ها در حفظ انسجام بهره‌مندان، نشان داد که اقدامات انجام شده توسط کانون‌ها، کلاس‌های عقیدتی - سیاسی، کلاس‌های قرآن و معارف، اردوهای تفریحی و زیارتی، اردوهای فرهنگی - ورزشی، مسابقه‌های قهرمانی، مسابقات علمی - فرهنگی، کلاس‌های هنر و نقاشی،

کلاس‌های رایانه و سایر فعالیت‌ها، ارتباطی معناداری را با میزان انسجام بهره‌مندان نشان می‌دهند و این فعالیت‌ها، در حفظ انسجام بسیجیان مؤثر بوده‌اند.

یکی از اهداف این تحقیق دستیابی به راهکارها و پیشنهادهای علمی برای بهینه‌سازی وضعیت کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج، به تفکیک مساجد و متمرکز، برای اجرای مطلوب مأموریت حفظ انسجام در تحقق ارتش بیست میلیونی است، لذا محقق پس از بحث و بررسی روی نتایج به دست آمده، راهکارها و پیشنهادهایی را ارائه کرده است که کلیات آن عبارت است از:

۱. در راستای تحقق مأموریت حفظ انسجام و پوشش دادن به نیازهای روانی، فرهنگی و اجتماعی جوانان بسیجی و غنی‌سازی اوقات فراغت آنان، پیشنهاد می‌شود که به توسعه، تقویت و تجهیز کانون‌های فرهنگی - ورزشی بسیج مساجد و به صورت گسترده در محلات، بیش از سایر انواع کانون‌ها توجه شود و کانون‌های مساجد در کنار پایگاه‌های بسیج مساجد، به عنوان رده پایه‌ای و بنیادی برای جذب، آموزش و سازماندهی جوانان، مورد توجه و اهتمام مسؤولان قرار گیرد.

۲. از آن جا که اثر بخشی کمتر «کانون‌های متمرکز» نسبت به «کانون‌های مساجد»، ناشی از نوع فعالیت‌ها و عدم پرداختن به آنها، در حد مطلوب و مورد انتظار بسیجیان نبوده است، پیشنهاد می‌شود چنانچه فعالیت‌هایی از قبیل آموزش‌های رایانه، کلاس‌های تقویتی، کنکور، ختاطی (دختران) و ورزش‌های رزمی (پسران) در برنامه‌های کانون‌های متمرکز قرار گرفته و به صورت حرفه‌ای و کاملاً تخصصی، مورد توجه باشد، تا توقع و انتظار آنان برآورده شود. اگر به صورت ناقص و موقت مورد نظر باشد، اثر معکوس در انسجام بهره‌مندان خواهد داشت.

۳. با توجه به نتایج تحقیق در خصوص تمایل بسیجیان به مشارکت و همکاری در برنامه‌های بسیج و تأثیر جذابیت و عملکرد مسؤولان کانون و همچنین تخصص مدیران، پیشنهاد می‌شود، مدیریت کانون‌ها، به افراد متخصص، حرفه‌ای و کارآمد واگذار شود و از همکاری و مشارکت جوانان نیز در اجرای فعالیت‌ها، به خصوص در کانون‌های مساجد، استفاده شود.

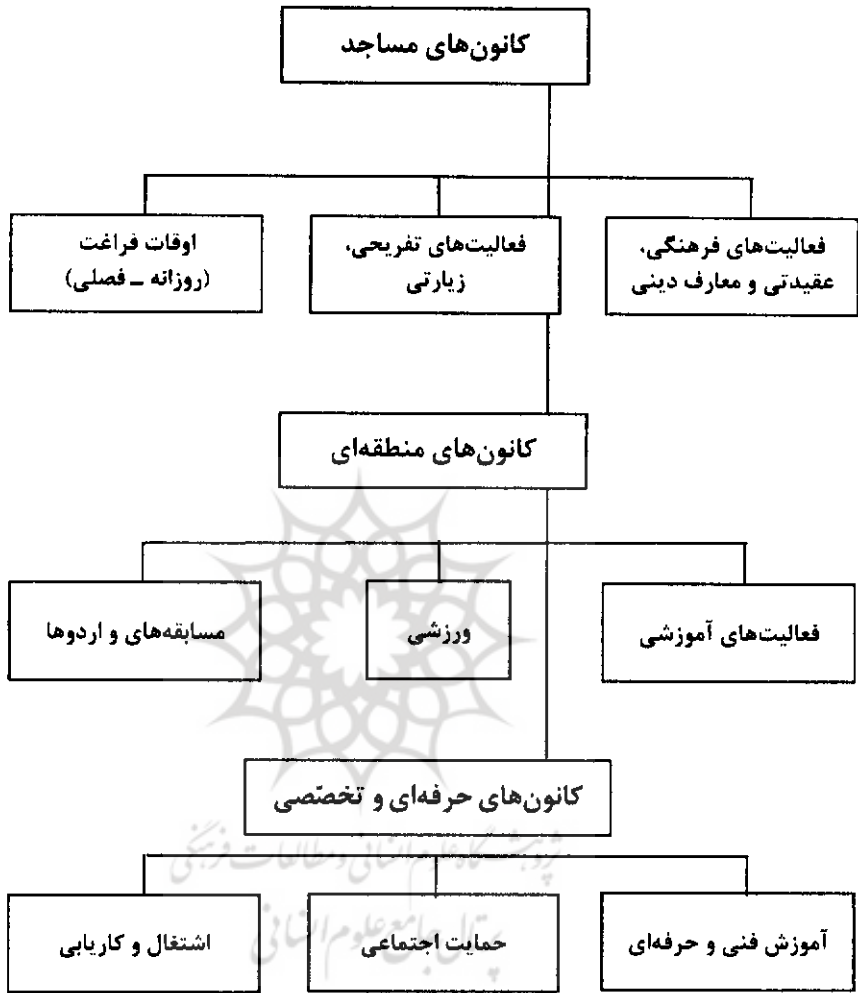
۴. از آن جا که دریافت شهریه یا هزینه‌های ثبت نام و عضویت، تأثیر منفی و معکوس در اثر بخشی کانون‌ها (متمرکز) در حفظ انسجام بسیجیان نشان می‌دهد.

لذا پیشنهاد می‌شود که موضوع دریافت شهریه، مورد بازنگری دقیق قرار گیرد و از آثار تخریبی آن جلوگیری شود.

محقق بر اساس یافته‌های تحقیق و الگوی اثر بخشی کانون بر حسب انواع فعالیت‌ها و اقدامات انجام شده از جانب دو نوع کانون، یک مدل مطلوب از کانون ارائه کرده است که طرح شماتیک آن، به شرح زیر بازگو می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی